

**ხანცთისა და ათონის ივერთა მონასტრების
ტიპიკონების შედარებითი დახასიათება**

მოკლე შინაარსი

ნაშრომში განხილულია ხანცთისა და ათონის ივერთა მონასტრის ტიპიკონებს შორის მსგავსებები და განსხვავებები. შესწავლილია საკითხი იმის შესახებ, რომ გრიგოლ ხანცთელის მიერ მეცხრე საუკუნეში შემუშავებულ წეს-განგებას, რომელსაც ჩვენამდე არ მოუღწევია, საფუძვლად დასდებია პალესტინის საბა განწმენდილის ღავრის ტიპიკონი, რომელიც, სავარაუდოდ, ხანცთის სავანის პირობებზე იქნებოდა მორგებული და მასში ჩართული უნდა ყოფილიყო მამა გრიგოლის მიერ საბერძნეთში მოგზაურობის შედეგად შექმნილი გამოცდილება.

ათონის ივერთა მონასტრის ტიპიკონი უნდა ჩამოყალიბებულიყო მეათე საუკუნის ბოლოს. სამეცნიერო ლიტერატურაში დადგენილია, რომ იგი შედგენილია კონსტანტინეპოლის აია სოფიას საპატრიარქო ტაძრის ტიპიკონის საფუძველზე ათონზე დამკვიდრებულ ტრადიციათა გათვალისწინებით.

ხანცთისა და ათონის ივერთა მონასტრების ძმათა ცხოვრების წესი, ძირითადად, ერთნაირია. ეს შეიძლება აიხსნას იმით, რომ ქრისტიანული მართლმადიდებლური მონასტრებისათვის ცხოვრების წესი ზოგადად მკაცრად იყო განსაზღვრული და დღემდეც ასე მოქმედებს.

საკვანძო სიტყვები: ტიპიკონი, ხანცთისა და ათონის ივერთა მონასტრები, წმ. გრიგოლ ხანცთელი, წმ. ეფთჳმე მთაწმინდელი.

Salome Zviadadze

**COMPARATIVE ANALYSIS OF THE TYPICONS OF
KHANTSTA AND IVIRON MONASTERIES**

Abstract

The paper deals with similarities and differences between the typicons of Khantsta and Iviron monasteries. It shows that the typicon Gregory of Khantsta developed in the 9th century was based on the typicon of the Lavra of Sabbas

the Sanctified in Palestine. Presumably, it would have been adjusted to the conditions of the Khantsta Monastery. The experience Father Gregory received during his trip to Greece could also be included at his discretion.

The typicon of the Iviron Monastery in Athos was probably developed at the end of the 10th century. Georgian scientists have found that it was developed on the basis of the typicon of the Hagia Sophia Patriarchal Cathedral with due account for the traditions established on Athos.

The lifestyles of the brethren in Khantsta and Athos are essentially the same. This can be explained by the fact that the rules of life in Orthodox Christian monasteries were in general strictly determined and they have remained valid up until now.

Key Words: typicon, Khantsta and Iviron monasteries, St. Gregory of Khantsta, St. Euthymios Athonity.

მიზანი. სტატიის მიზანია ხანცთისა და ათონის ივერთა მონასტრების ტიპიკონების შედარებითი დახასიათება ჩვენამდე მოღწეული ფრაგმენტული წყაროების მიხედვით.

მეთოდი. სტატიაში გამოყენებული გვაქვს ძირითადად ისტორიულ-შედარებითი და ანალიტიკური კვლევის მეთოდები, რათა უკეთ წარმოჩნდეს ჩვენამდე მოღწეული ფრაგმენტული მასალის ღირებულება ხანცთისა და ათონის ივერთა მონასტრების ტიპიკონებისა, რის საფუძველზეც შესაძლებელი ხდება მათი რაობის, წარმომავლობის, სამონასტრო ცხოვრებაში მათი მნიშვნელობის განსაზღვრა.

შესავალი. ქრისტიანობის საწყის ეტაპზე, მონაზვნები, ე.წ. განდევნილი, ცოტანი იყვნენ. ისინი მოღვაწეობდნენ თავიანთი ბერმოდღვრების მიერ მიცემული კანონებით, შემდეგ კი, როდესაც გამრავლდა მონაზონთა რიცხვი და შეიქმნა მონასტრები, საჭირო გახდა სამონასტრო წეს-განგების, ტიპიკონის სახელმძღვანელოს შექმნა მონაზვნური ცხოვრების მოსაწესრიგებლად და სათნოებებში წარმატების მისაღწევად.

მეოთხე საუკუნის მოღვაწემ, ღირსმა მამამ, წმ. პახუმი დიდმა, თვით ანგელოზისგან მიიღო ბერმონაზონთა საერთო საცხოვრებელში მცხოვრებთა მონაზვნური განაწესი, რომელიც შემდგომ საფუძველად დაედო დანარჩენ სამონასტრო ტიპიკონებს, მათ შორის, ქართულსაც (წმ. გრიგოლ ხანცთელის, წმ. ეფთვიმე მთაწმინდელის, გრიგოლ ბაკურიანისა და სხვ.)

სავარაუდოა, რომ სამონასტრო ცხოვრება საქართველოში ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად შემოდების შემდეგ მა-

ლევე უნდა დამკვიდრებულიყო. ამის თქმის საფუძველს გვაძლევს იაკობ ხუცესის „შუშანიკის წამება“, რომელშიც ნათქვამია: „ეპისკოპოსის სახლისად მის პიტიახშისად ... კაცისა ვისამე წმიდისა ვანად მისრულ იყო კითხვად რაისამე სიტყვსა“. აქ „წმიდა კაცი“ მონაზვნად დაყუდებულად უნდა მივიჩნიოთ (ჯიქია, 2004).

სამონასტრო ცხოვრების აღორძინება-განვითარება საქართველოში, ჩვეულებრივ, უკავშირდება ასურელი მამების, - იოანე ზედაზნელისა და მისი 12 მოწაფის - შემოსვლას, რაც, კორნელი კეკელიძის მიხედვით, VI საუკუნეში უნდა მომხდარიყო (კეკელიძე, 1956: 19-52).

მსჯელობა. ასურელ მამათა სამოღვაწეო არე ძირითადად აღმოსავლეთ საქართველოს, ქართლ-კახეთს მოიცავდა და მდიდარი სამონასტრო კომპლექსები, მნიშვნელოვანი კულტურული ძეგლები დაგვიტოვეს.

VIII საუკუნის ბოლოს არაბთა შემოსევებისა და შავი ჭირისაგან გაუჰაცრიელებულ ტაო-კლარჯეთში, „უქმთა მათ უდაბნოთა შინა“, „საღმრთოთა წოდებითა“ მოვიდა წმ. გრიგოლ ხანცთელი. პირველად მან ააშენა ხანცთის მონასტერი, სადაც „ნებითა ღმრთისადათა განმრავლდებოდეს ძმანი ქრისტეს მსახურნი“ (ძეგლები, 1963: 258). ჰაგიოგრაფი ამბობს: „მამად გრიგოლ არავის უდებთაგანსა შეიწყნარებდა, არამედ პირველად გამოცადის ყოველთა საქმეთა“; ამიტომ ხანძთის ბერები „იყვნეს ფრიად და ღირსად შემწყნარებელ სათნოებათა მისთა“ და „ეკითხლად ცხონდებოდეს სულიერად“ (ძეგლები, 1963: 258).

მამა გრიგოლმა, საგსებით სამართლიანად, გადაწყვიტა, რომ თავის დაარსებულ ეკლესიაში დაეწესებინა „წესი საღმრთოდ საეკლესიოდ ბრძენთაგან განუკითხველი“ (ძეგლები, 1963: 264). ამისთვის თვითონ მეორე იერუსალიმად წოდებული კონსტანტინოპოლი და „ყოველნი საჩინონი საბერძნეთისა წმიდანნი ადგილნი მოიარა და მოილოცა“ (ძეგლები, 1963: 264), რაც არ გასჭირვებია, რადგან „მრავალთა ენათა წურთილ იყო“ (ძეგლები, 1963: 264). იერუსალიმში მიმავალ თავის მეგობარს კი „დაჰვედრა საბა-წმიდისა წესისა დაწერად და წარმოცემად“ (ძეგლები, 1963: 264). ყველაფერი რომ გააანალიზა და შეაჯერა, წმ. გრიგოლ ხანცთელმა „განაწესა წესი თვისისა ეკლესიისად და მონასტრისად სიბრძნით განსაზღვრებული და მეცნიერებით

გაბრწყინებული და ყოველთაგან წმიდათა ადგილთა გამორჩევით შეკრებული, ვითარცა საფასე დაუღვენელთა კეთილთა“ (ძეგლები, 1963: 265).

„პალესტინური და კონსტანტინოპოლური საღვთისმსახურო პრაქტიკიდან მან საუკეთესო გამორჩეული დებულებები შეიტანა თავის შედგენილ ტიპიკონში... გრიგოლის წესდება მათი შემთხვევითი შეზავება კი არ იყო, არამედ ეს იყო გაქართულებული, თავისი ეკლესიისა და მონასტრებისათვის მისადაგებული დამოუკიდებელი ორიგინალური წესდება, ქართული წესდება“ (სულავა, 2018: 68).

მართალია, თხზულების ავტორი შემოკლებულად გადმოსცემს „რომელ აქამდე წესი აქუნდა ხანცთასა და აწ რომელ აქუს“ (ძეგლები, 1963: 266), მაგრამ უმთავრესი მაინც ცხადია: „სიყუარულისა ძირი, მტკიცე მოთმინებად სიმდაბლით და სიმშჯლით, მარხვად ღოცვითა შეზღუდვილი, სარწმუნობასა თანა მართალსა დამტკიცებულ სიწმიდეს გულისად და ჭეშმარიტებად ენისად და უბიწოებით კრძალვად სრულიად ყოველსავე ზედა“ (ძეგლები, 1963: 265).

ათონის წმიდა მთის, ივერიის მონასტრის, ივირონის, პირველმა წინამძღვარმა მამა იოვანემ იგივე უანდერძა ძმათა თვისთა: დაიბარხეთო „უზაკუველი მორჩილება და განუკუთველი ერთობა და მშვიდობა... რადთა ამასაცა საწუთროსა უშფოთველი ცხორებად ადასრულოთ და საუკუნესა მას მომავალსა ცხორებად საუკუნოდ დაიმკუდროთ კაცთ-მოყუარებითა ქრისტეს მეუფისათა“ (ძეგლები, 1967: 59). მანვე გარდაცვალების წინ „ყოველი ხელმწიფება და უფლება მამასა ეფთჳმეს მისცა, რადთა, რომელიცა განგება და წესი ენებოს, იგიცა დაუდვას მონასტერსა და მას ზედაცა განკანონოს და შინა და გარე, ვითარცა ენებოს, ეგრეთ განაგოს“ (ძეგლები, 1967: 57). წმ. ეფთჳმემაც, ზეგარდმო მადლით, „საღმრთონი წესნი და განგებანი“ განაჩინა: „პირველად წესნი ეკლესიისანი და განგებანი ყოვლისა წელიწდისანი, ვითარცა წერილ არს დიდსა სუნაქსარსა, სრულებით და დაუკლებლად“ (ძეგლები, 1967: 69).

საკუთრივ ლიტურგიკულ მსახურებასა და წირვის თანმიმდევრობაზე „იოანეს და ეფთჳმეს ცხოვრებაში“ მეტი არაფერია ნათქვამი, იგულისხმება, რომ დიდი სუნაქსარის წეს-განგება იმ დროს ყველასათვის ცნობილი უნდა ყოვილიყო.

ამ მხრივ მეტს გვამცნობს „გრიგოლ ხანცთელიის ცხორება“. აღსანიშნავია, რომ ხანცთაში ლიტურგიკულ მსახურებას ინდივიდუალური სახე ჰქონდა, რადგან „არა აქუნდა ჩუეულებად სწრაფით თქუმიისად ყოველსავე ზედა საგალობელსა მათსა, არამედ მდაბლად და გუანად იყო ლოცვა მათი“ (ძეგლები, 1963: 266).

ღამისთევის მსახურება „შემწუხრებიდან განთენებამდე“ გრძელდებოდა, ღამისთევის წინადღით სრულდებოდა ჟამნები და ჟამის-წირვა შემატებული კვერქსებით. კვირის წირვებიც განსხვავებულ საგალობელთა ჩართვით აღესრულებოდა (ძეგლები, 1963: 266).

ხანცთაში გარდაცვლილებს დიდი პატივით ასაფლავებდნენ, იხდიდნენ სამი, შვიდი, 40 დღისა და წელიწადის პანაშვიდებს; ამას გარდა, წელიწადში „200 დღე განწესებული იყო ხანცთას დამარხულთათვის და განყოფად პაქსიმადისად პირველითგანვე განწესებულ არს“ (ძეგლები, 1963: 266).

დიდი ყურადღება ექცეოდა მარხვის აღსრულებას. გიორგობის თვეში გიორგიწმიდობამდე ყველს არ იხმევდნენ; „ეგრეთვე ქრისტეს-შობისა მარხვანი და წმიდათა მოციქულთანი საეკლესიოდ დიდითა მოღუაწებითა და კეთილად კრძალულებითა გარდაიხდიან“ (ძეგლები, 1963: 266). აღარაფერს ვიტყვით დიდ ანუ აღდგომისწინა მარხვაზე. „ეგრეთ ჰყოფდიან ყოველსა მამანი ჟამსა შინა ჩემთა“, როგორც ეკლესიის განგებაშია ჩაწერილი, – აღნიშნავს ავტორი (ძეგლები, 1963: 266).

უადრესი პატივით ემსახურებოდნენ ხანცთელი მამები ღვთის ტაძარს. ლოცვისას ერთმანეთთან გადალაპარაკება, კედელს მიყრდნობა, ძილი და უკრძალველად ჯდომა წარმოუდგენელი იყო; კედელსა და კვერთხს მხოლოდ მოხუცებულები ეყრდნობოდნენ; „საკურთხეველისა მსახურებასა ფესუედითა სამოსლითა და ტყავითა არა იკადრებოდა მსახურება“ (ძეგლები, 1963: 266).

ათონზე, ივირონშიც, „კედელსა არავინ მიყრდნობინ“ (ძეგლები, 1967: 70). ბერმონაზვნები ჰბაძავდნენ მამა ეფთუმეს, რომელიც ყველას ასწრებდა ეკლესიაში მისვლას, იგი ამადლებულ ადგილზე იდგა და ყველა ხედავდა, რომ „თუნიერ კუერთხისა და კედელსა მიყრდნობისა დგან იგი ეკლესიას ყოვლითა მოსწრაფებითა და კრძალულებითა“ (ძეგლები, 1967: 69). ივირონში სპეციალურად იყო დადგენილი ორი ეპიტრიტისი, რომლებიც სენაკებს ჩამოივლიდნენ და შინ დარჩენილნი მოჰყავდათ.

თუ არ მოვიდოდნენ, ჯეროვნად განაკანონებდნენ. ამასთან, ძლიერად მშრომელებსა და მაშვრალთ შრომა ლოცვად ეთვლებოდათ (ძეგლები, 1967: 70).

ლოცვითი კანონების ზედმიწევნითი შესრულების გარდა, ხანცთაში მამა გრიგოლის დროს „ფიცხელ იყო ფრიად კანონი მოწაფეთა მისთა, რამეთუ სენაკთა მათთა შინა იყო მცირე სარეცელი და შეურაცხი საგებელი, თითოდ სარწყული წყლისათუს“ (ძეგლები, 1963: 266). სხვა საჭმლის ან სასმლის მსგავსი სენაკში არაფერი გააჩნდათ; რასაც ტრაპეზზე ერთად მიირთმევდნენ, იმით კმაყოფილდებოდნენ. მრავალი მათგანი სრულიად არ სვამდა ღვინოს, ხოლო „რომელნიცა მიიღებდეს, მცირედ იკუმევეს“. სენაკებს საკვამური არ ჰქონდათ, რადგან ცეცხლს კი არა, დამე სანთელსაც არ ანთებდნენ. დამე ზეპირად ფსალმუნებდნენ, დღისით მუდმივად წიგნს კითხულობდნენ და ლოცულობდნენ (ძეგლები, 1963: 267).

ასევე იყო ათონზეც: ღამით სინათლე მხოლოდ მკითხველებს და გადამწერლებს ენთოთ. არ იყო წესი, სენაკში კანდელი აენთოთ ან ხატები დაესვენებინათ. ერთი ხატი ან ჯვარი ჰქონდათ, რომ ლოცვის დროს თაყვანი ეცათ და მთხვეოდნენ (ძეგლები, 1967: 79).

ათონის ივირონის ძმები ყოველი მატერიალური საზრუნავისგან თავისუფალნი იყვნენ. ყველაფერი, რაც სჭირდებოდათ, მონასტრისგან ეძლეოდათ. რამის ყიდვა, გაყიდვა, მორეწვა, მოგება, სხვისთვის ჩუქება, წინამძღვრის ბრძანების გარეშე აკრძალული იყო. თუ ვინმე დაარღვევდა ამ მცნებას, მამა ეფთჳმე „ფიცხლად ამხილის და ძლიერად განაკანონის“ და შენაძენი „ცეცხლითა დაწუნის ზღუდესა შინა“ (ძეგლები, 1967: 77). ივ. ჯავახიშვილი აღნიშნავს, რომ მონასტერში მიღებული იყო „კერძო საკუთრების სრული უარყოფის პრინციპი: შეიძლებოდა არსებულიყო მხოლოდ საერთო-სამონასტრო საკუთრება და მეურნეობა... ყოველივე ეს წარმოადგენდა იმ საფუძველს, რომელზედაც იყო აგებული ქართული მონასტრის წეს-წყობილება“ (ჯავახიშვილი, 1965: 401).

მამა გრიგოლი თავად ყველაფერში მაგალითის მიმცემი იყო და ყველაზე მკაცრად მარხულობდა. ყოველდღიურად დღეში ერთხელ ცოტა პურსა და წყალს იხმევდა, ხოლო „თავადნი დიდნი მარხვანი გარდავლნის მცირედითა კალნაბითა უმბგვრითა... ღვინოდ კულად სიყრმითგანვე არა ესუა და უმრავლესნი

სათნობანი მისნი და მოწაფეთა მისთანი ღმერთმან მხოლომან უწყის (ძეგლები, 1963: 267).

გამორჩეულად იღებდა საზრდელს წმ. მამა ეფთჳმეც. ორშაბათს, ოთხშაბათსა და პარასკევს, დიდი დღესასწაულების გარდა, თავის სენაკში პურსა და წყალს მიიღებდა (ძეგლები, 1967: 74), სხვა დღეებში ტრაპეზზე მიდიოდა. ღვინოს ჟამისწირვის გარდა არ იხმარდა, მაგრამ ძმათათვის განკუთვნილ ღვინოსა და საკვებს თვითონ სინჯავდა, რომ საჭმელ-სასმელი ჯეროვანი ყოფილიყო (ძეგლები, 1967: 74). ხანცთაშიც და ივირონშიც, ტრაპეზის დროს ლაპარაკი, მით უფრო, სიცილი და ლაღობა ყოველად დაუშვებელი იყო და განკანონდებოდა (ძეგლები, 1967: 75).

მამა გრიგოლი, მიუხედავად სიმკაცრისა და მომთხონენლობისა, ზრუნავდა მონასტრის წვერთა ჯანმრთელობაზე. ერთ-ერთი მიზეზი ესეც იყო, რომ დაიწუნა აფხაზეთის მიწა და წყალი, „ტალანტი მონაზონისად მარხვად არს“, აქ კი „სულისაგან ხორშაკისა მაკუდინებელისა ვერ ეგებისო“ (ძეგლები, 1963: 268).

ეფთჳმე ათონელი დიდად ზრუნავდა ძმათა სულიერებაზეც: ვინც ლოცვასა და შრომას მოსწრაფედ აღასრულებდა, მათ არას უბრძანებდა, ზარმაცებს, დახსნილებსა და ახალმოსულებს ხშირად ამხილებდა, ასწავლიდა და ნუგეშს სცემდა (ძეგლები, 1967: 72). მონასტერში ზოგჯერ ხდებოდა ხოლმე შფოთი და ჩხუბი და საქმე წვერთა დაგლეჯამდე და ხელით შეხებამდეც კი მისულა. მამა ეფთჳმე ასეთ დამნაშავეებს ჯერ ტკბილად დაარიგებდა, მერე კი, საქმის წვრილად გამოძიების შემდეგ, „წუართნის“ (ძეგლები, 1967: 73). ზოგადად სასჯელად ითვლებოდა მუხლთდრეკა, ხმელ პურსა და წყალზე დატოვება, განსაკუთრებით მძიმე შემთხვევის დროს ღვედით ცემაც. გაროზგილები ზოგჯერ ორი-სამი კვირა ლოგინში იწვნენ. მამა ეფთჳმე დრო და დრო მონახულებდა მათ, ნუგეშს სცემდა სიტყვით, „სანუკვარს წარსცემდა“ და საკვებსაც განსხვავებულს ამზადებინებდა მათთვის (ძეგლები, 1967: 73). დასჯილები გულნაკლულები არ რჩებოდნენ, არამედ მიაჩნდათ, რომ „ვითარმცა ქრისტეს კვლთაგან წურთილ იყვნენ“ (ძეგლები, 1967: 74). აკრძალული იყო სერობის შემდეგ შეკრება და ლაპარაკი (ძეგლები, 1967: 73).

მოგვიანებით „ცემითა წურთად ... თუნირ დიდისა ჭირისა მამათა ჩუენთაგან განგდებულ იქნა“; სამაგიეროდ, უწყსო, ურჩი და თავხედებისათვის არსებობდა საპყრობილები, სადაც მათ

ხმელ პურსა და წყალზე ამყოფებდნენ „სწავლად სათნოებისა“ (გიორგი მთაწმინდელი, 2017: 418).

„წმ. გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრებაში“ დასჯის სახეებზე არაფერია ნათქვამი. ავტორი აღნიშნავს მხოლოდ, რომ „სარწმუნოთა მონაზონთა კეთილად იღუწიდა, ხოლო ბრალეულთა სინანულად მოაქცევდა და ურჩთა სამართლისათა სრულიად განასხმიდა“ (ძეგლები, 1963: 303). ჰაგიოგრაფს მოაქვს ოპიზელი ბერის ნათქვამი: „სიჭაბუკისა ჩემსა სამ-გზის ოპიზით განძებულ ვიქმენ მამისა გრიგოლისაგან უკეთურებისაგან სლვათა ჩემთაისა (ძეგლები, 1963: 303).

წმ. გრიგოლ ხანცთელმა არაერთხელ თქვა უარი ეპისკოპოსობაზე, კლარჯეთის უდაბნოთა არქიმანდრიტობას კი დათანხმდა და მრავალი წელი გარდაცვალებამდე „განაგებდა წმიდათა მათ მამათა წესსა კეთილად“ (ძეგლები, 1963: 276). ყველა მონასტრის მამები მისგან იღებდნენ კანონს დიდთა მარხვათათვის (ძეგლები, 1963: 282).

მონასტრის გაძლოლის, წიგნთა თარგმნისა და ერის საურავთა თანა დიდი საზრუნავი ჰქონდა მამა ეფთჳემს, რადგან ათანასეს დიდი ლაურაც ებარა და სხვა მონასტერთა მამასახლისეებიც მისი კურთხევის გარეშე „არარას იქმოდნენ“; ყოველდღე 10–15 მამასახლისი მაინც მოდიოდა მასთან, გვეუბნება ავტორი (ძეგლები, 1967: 81), რადგან იგი მთელი ათონის მონასტრების წინამძღვარი იყო.

მიუხედავად იმისა, რომ მამა გრიგოლის დიდი ხათრი და სიყვარული ჰქონდათ, ხანცთელი ბერები წესისა და ტიპიკონის დარღვევას მასაც არ პატიობდნენ; მონასტერში ყრმების არსენისა და ეფრემის მოყვანას დრტვინვა მოჰყვა, ძმები მივიდნენ და ამხილეს თავიანთი მოძღვარი: „ვითარცა ესმა კეთილი იგი გულის სიტყუად, ცხადად განიხარა ნეტარმან მამამან გრიგოლ“, დაუმაძღლა და დაარწმუნა, რომ ეს გამონაკლისი უფლის ბრძანებით დაიშვა (ძეგლები, 1963: 271-272).

ავტორი განსაკუთრებით აღნიშნავს, რომ მამა გრიგოლი „პატივ-ცემულ იყო ზეგარდამო ღმრთისამიერ და ჟამთა მისთა არავინ ურჩიყო სიტყუათა მისთა, უფროდს ხოლო ჴელმწიფენი მის ჟამისანი“ (ძეგლები, 1963: 274). მოწაფეებმა კი „ვითარცა საცხოვარნი შეჰრაცხნეს თავნი თჳსნი“. „იყავნ ნებაჲ შენი და ნუ ნებაჲ ჩემი!“ – ასე ემორჩილებოდნენ მამა გრიგოლს ყველანი, თვით ეპისკოპოსთა შორის უპირატესი ეფრემ მაწყვერელიც კი

(ძეგლები, 1963: 287), რის მოწმობად ჯავახეთის კრების ეპიზოდის მოხმობა შეიძლება. აგრეთვე მატოც „თუნიერ ნებისა თვისსა დაემორჩილა“ მოძღვრის უცილობელ ბრძანებას და გახდა მერეს დედათა მონასტრის მღვდელი (ძეგლები, 1963: 284). არ შეიძლება არ აღინიშნოს „გარდარეული სიმდაბლჳ ეპიფანჳსი“ (ძეგლები, 1963: 292); მამა გრიგოლმა მთელი ძმობისა და სხვა მონასტრიდან მოსულთა თვალწინ უამისმწირველ ეპიფანჳს, ხანცთის მამასახლისს, კვერთხი ჩაარტყა თავში, გაჩუმდით, უთხრა და განმოსვა უბრძანა. მან უდრტვიწველად შეასრულა მოძღვრის მოთხოვნა, ცოტა ხნის შემდეგ კი მისი ბრძანებით ისევ შეიმოსა სიხარულით და „აღვიდა საკურთხეველად მძღე ამპარტავნებისა ხენთა“. ეს ყველაფერი მამა გრიგოლმა იმისთვის გააკეთა, რომ ყველასთვის ცხადყო მამა ეპიფანჳს „სრული საღმრთოდ სიმდაბლჳ“ (ძეგლები, 1963: 293).

მამა ეფთჳმე მთელ საბერძნეთში იყო სახელგანთქმული, მას აფასებდნენ ბერძენი მეფე-დიდებულები. ათონის ათანასეს ლავრაში მომხდარი შფოთის გასარკვევად მეფე კონსტანტინემ „აღუწოდა მას სამეფოდ, რადთა ყოველი ჳეშმარიტი ისწაოს მისგან, რამეთუ დიდი სარწმუნობად და სიყუარული ჳქონდა მისა მიმართ ღირსებისა მისისათჳს“ (ძეგლები, 1967: 89). დედაქალაქის წარჩინებულებმა დიდი პატივი მიაგეს გარდაცვლილ მამა ეფთჳმეს და გუელწოფველად დაიტირეს (ძეგლები, 1967: 91).

მიუხედავად თავისი ავტორიტეტისა და დიდი გამოცდილებისა, მამა ეფთჳმე მნიშვნელოვან საქმეებს ერთპიროვნულად არ წყვეტდა. „ძმათა უჳმის, რომელთა აქუნ მის საქმისა მეცნიერებაჲ... და მათ თანა დაიურვის სამამოს... რამეთუ, დაღაცათუ ყოველსა საქმესა მეცნიერ იყო სამგზის სანატრელი მამაჲ ჩვენი ეფთჳმე, გარნა დიდითა სიმდაბლითა თვისითა თუნიერ კითხვისა არა რას იქმოდა“ (ძეგლები, 1967: 76).

მარხვის, ლოცვის, სიმდაბლისა და მორჩილების გარდა და უპირატეს მამა გრიგოლი დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა მოყვასის სიყვარულს; თვით იყო „მხიარულად მესტუმრე და გლახაკთ-მოდუაწე“ (ძეგლები, 1963: 308) - და სიყვარულს ძმობის წვერთა შორის, იესო ქრისტეს სიტყვისაებრ. სწორედ ეს დაუბარა ხანცთელ და შატბერდელ ბერებს შატბერდიდან საბოლოოდ წასვლისას: „ერთმანეთისა პატივითა და სიყუარულითა ყოველისა თანა სათნოებისა, სიმდაბლითა უეჭუელითა და წმიდათა შინა ეკლესიათა თქუენტა ურთიერთას ულოცევდით“ (ძეგლები, 1967: 309).

ერთი შეხედვით თითქოს სრულიად მისაღებ საქმესაც მამა გრიგოლი ბრძნულად განსჯიდა. ერთმა დაწყულებულმა ბერმა სთხოვა, თავის სენაკში ჟამის საწირავად ეგვეტერის აშენების ნება მიეცა: „კრებულსა ძმათა შორის საქმე ეგე უწყესო არს“, – მიუგო მამა გრიგოლმა. ჯერ ერთი, სხვებიც მოინდომებენ იმავეს და დიდ ეკლესიაში მომსვლელი აღარაიან იქნება, ამას გარდა, ამაში სხვაც ბევრია სულისთვის მავნებელი და ნებას ვერ მოგცემო. ამასვე ეუბნებოდა იგი სხვა ხანცოეულ მამებსაც (ძეგლები, 1963: 307-308).

დიდი მოღვაწე სიკვდილშიც დიდი და დიდსულოვანი იყო. ანდერძით დაიბარა, საერთო სასაფლაოზე სხვებთან ერთად დაეპარხათ: „არა უმჯობეს ვარ ძმათა ჩემთა სათნოებათა მოგებითა“ (ძეგლები, 1963: 315).

მამა ეფთჳმემ მრავალი წიგნი თარგმნა ღამით სანთლის შუქზე, რადგან დღისით ბევრი სხვა საზრუნავი ჰქონდა; იგი უძღვებოდა ივირონს, დიდ ლავრას, წმინდა მთის მონასტრებს; თავად მონაწილეობდა ვენახის დამუშავებასა თუ ნავეების გამოზიდვაში; მას უნდა დაეურეგებინა საკელრო, სატრაპეზო, საპარიკონომოსო, საწანგრო, საჯორე, სამჭედლო და ხურონი და კალაფატნი და მანდრინნი და ვენახნი და მენავენი – ყველაფერს მისი თვალი სჭირდებოდა, რომ მონასტერი გამართული ყოფილიყო (ძეგლები, 1967: 84-89).

წმიდა მამა ზრუნავდა ძმების სულიერებაზე, არიგებდა, ასწავლიდა, განსჯიდა. ყურადღებას აქცევდა, რომ მონასტერში მცირეწლოვანი ყრმები არ შემოეყვანათ; მათ ცალკე, სოფელში აგზავნიდა, „საცა იცოდის უმჯობესი და სულიერი და გამოცდილი იკონომოსი და მუნ აღიზარდიან და ოდეს წუერითა შეიმოსიან, მაშინ შემოიყვანნის მონასტრად (ძეგლები, 1967: 82).

საჯორეში ყველა ძმა იყო მორიგეობით მეჯორე. არ უმძიმდათ, რადგან მამა ეფთჳმე არიგებდა: „კრებულსა შინა მყოფნი ამით სამითა საქმითა ცხოვნდებიან: სიმდაბლითა დამორჩილებითა და თვისისა ნებისა დატევებითა“ (ძეგლები, 1967: 82).

განსაკუთრებით უნდა გამოეყოთ ათონის ქართველთა მონასტერში უცხოთა შემოყვანის საკითხი, რაც საკანონმდებლო დონეზე იდგა. იოვანე-თორნიკემ აღმოსავლეთიდან ჩამოიყვანა ქართველი მონაზვნები, „სიმრავლე არამცირედნი, და ენება, რაითა ქართველნი ოდენ იყვნენ მონასტრისა ამის მკვდრნი ყოველნი“ (ძეგლები, 1967: 49). იცოდნენ ბერძნების ბუნება, არ უნდოდათ მონასტრის მესვეურებს მათი შემოშვება, მაგრამ მეურნეობა დიდი

იყო, ყველაფერს ვერ სწვდებოდნენ და იძულებით ქირობდნენ ბერძნებს, ამასთან, უწვევრული მუშები არ უნდა შეეწყნარებინათ, რათა „ძმათა საენებელი არაღ შეემთხვოს“ (ძეგლები, 1967: 82).

შედგენები და დასკვნები. ბუნებრივია, შეუძლებელი იყო ხანცთისა და ათონის ივერთა მონასტრის ტიპიკონებს შორის ყველა მსგავსებისა და განსხვავების აღნუსხვა. ამ სტატიაში შევეცადე, აღმენიშნა მხოლოდ ძირითადი თანხვედრები. დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ ხანცთაშიც და ათონზეც დიდი ყურადღება ექცეოდა ტიპიკონის განუსრულ დაცვას, როგორც ქრისტიანულ სათნოებათა მიღწევის საფუძველს; ტიპიკონის დამღვევები ორივეგან განკანონდებოდნენ. მამა გრიგოლი ხანცთაში და მამა ეფთჳმე ათონზე ძმათათვის მაგალითის მიმცემნი იყვნენ მოუკლებელი ღოცვით, მარხვით, შრომით. განუზომელია ამ ორი მონასტრის დამსახურება ქართული ქრისტიანული ეკლესიისა და ლიტერატურის ისტორიაში.

გამოყენებული ლიტერატურა:

კეკელიძე, 1956: კ. კეკელიძე, საკითხი სირიელ მოღვაწეთა ქართლში მოსვლის შესახებ, წიგნში: „ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან“, ტ. I, თბილისი, 1956.

სულავა, 2018: ნ. სულავა, „ქართულითა ენითა ჟამი შეიწირვის“, გამომცემლობა „მწიგნობარი“, თბილისი, 2018.

ძეგლები, 1963-1967: ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, ტ. I. დასაბეჭდად მოამზადეს ილ. აბულაძემ, ნ. ათანელიშვილმა, ნ. გოგუაძემ, ლ. ქაჯაიამ, ც. ქურციკიძემ და ც. ჯღამაიამ ილია აბულაძის ხელმძღვანელობითა და რედაქციით. თბილისი. 1963-1964.

ძეგლები, 1967: ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, ტ. II. დასაბეჭდად მოამზადეს ილ. აბულაძემ, ნ. ათანელიშვილმა, ნ. გოგუაძემ, მ. დოლაქიძემ, ც. ქურციკიძემ, ც. ჭანკიევმა და ც. ჯღამაიამ ილია აბულაძის ხელმძღვანელობითა და რედაქციით. თბილისი. 1967.

ჯავახიშვილი, 1965: ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წიგნი მეორე, გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი, 1965.

ჯიქია, 2004: ა. ჯიქია, IV-X საუკუნეების მონაზვნური ცხოვრების სურათები ძველ ქართულ მწერლობაში. წიგნში: რელიგიის ისტორიის საკითხები, თბილისი, 2004.